

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

V međunarodni naučni skup
Zlatibor 24-27. septembar 2011.

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

5th International Scientific Conference
Zlatibor 24-27. September 2011.

SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA *danas*
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION *today*

zbornik radova
proceedings

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

V međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

The Fifth International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Zlatibor, September, 24-27. 2011.

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2011.

Belgrade, 2011

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Zbornik radova
Proceedings

V međunarodni naučni skup
The Fifth International Scientific Conference
Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

Izdavač/Publisher:

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, 11 000 Beograd
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača/For publisher:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Nenad Glumbić, Doc. dr Vesna Vučinić

Štampa/Printing:

AKADEMIJA
Beograd

Tiraž/Circulation: 300

ISBN

UČENICI SA POSEBNIM POTREBAMA I IDENTIFIKACIJA UZROKA ŠKOLSKOG NEUSPEHA – POGLED IZ PERSPEKTIVE UČENIKA

Danijela Ilić-Stošović, Snežana Nikolić
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Marina Milivojević
Predškolska ustanova „Boško Buha“, razvojna grupa, Beograd

Osnovni cilj ovog istraživanja je utvrditi postoje li razlike u doživljaju uzroka školskog neuspeha učenika sa posebnim potrebama, u odnosu na učenik tipičnog razvoja.

Istraživanjem je obuhvaćeno 80 učenika trećeg razreda, a sprovedeno je u dve osnovne škole: OŠ „Mladost“ Novi Beograd (40 učenika) i OŠ „Karađorđe“, Ostružnica (40 učenika). Od ovog broja, 26 učenika su identifikovani kao učenici sa posebnim potrebama. Najveći broj ovih učenika (23) pripada kategoriji učenika sa teškoćama u učenju, dok je troje identifikovano kao učenici sa ometenošću (senzorno oštećenje, motorički poremećaji).

Za prikupljanje podataka korišćen je upitnik koji u uvodnom delu sadrži osnovne podatke o učeniku i 14 pitanja – tvrdnji, skaliranih u četiri nivoa, koja čine glavni deo upitnika, a odnose se na identifikaciju opštih uzroka za pojavu školskog neuspeha.

Statističke analize, rađene ANOVA statističkom metodom, pokazuju da učenici sa posebnim potrebama, u nivou statistički visoko značajne razlike ($p=0.000$) u odnosu na učenike tipičnog razvoja, identifikuju nesigurnost u sebe, nedostatak pomoći i probleme u porodici, kao faktore, koji ih ometaju da postignu zadovoljavajući uspeh. Statističke analize pokazuju da, teškoća da učenici jasno izraze svoju ideju i formulišu odgovor ($p=0.001$), pristrasnost nastavnika ($p=0.002$), nejasnoća nastavnikovih predavanja, kao i previše časova nastave ($p=0.006$), dominiraju kao faktoru doživljaja školskog neuspeha u grupi učenika sa posebnim potrebama. Unutar grupe učenika sa posebnim potrebama postoje statistički značajne razlike u pogledu identifikacije i doživljaja uzroka školskog neuspeha, a one su direktno povezane sa oblikom posebne potrebe učenika.

Istraživanje, sprovedeno kao pilot studija, ukazuje na dve bitne činjenice: situacija ocenjivanja kod učenika sa posebnim potrebama, zbog načina na koji se odvija u našoj praksi, dodatno ograničava mogućnost učenika da pokaže postignut nivo uspeha, i, prilikom organizacije obrazovanja u inkluzivnim uslovima posebna pažnja mora se posvetiti adekvatnoj obuci nastavnika, obezbeđenju profesionalne pomoći učeniku i prilagođavanju broja časova aktivne nastave.

Ključne reči: školski neuspeh, učenici sa posebnim potrebama

UVOD

Paul (1989) ističe da brojni faktori mogu dovesti do pojave školskog neuspeha, među kojima su teškoće u učenju, sniženo intelektualno funkcionisanje, kao i prisustvo hroničnih bolesti, privremena disfunkcionalnost, poremećaji pažnje, emocionalni problemi. Sa druge strane, porodične disfunkcije, socijalni problemi, neefektivno obrazovanje, su faktori koji potiču iz detetovog okruženja, a značajno dovode do pojave školskog neuspeha. Upravo zbog same kompleksnosti pojave školskog neuspeha, neophodno je sagledati ga u društvenom i kontekstu okruženja.

Byrd (2005) navodi da jedno od petoro dece koja ponavljaju razred imaju neidentifikovanu teškoće.

Kominski i sar. (2001) su pronašli da 18% dece u Americi ima najmanje jedan lični faktor rizika, a da čak 46% dece ili blizu polovine dečje populacije ima jedan od sedam porodičnih faktora rizika.

Ubrzan razvoj nauke i tehnologije stavile su pred školu zahtevan zadatak brzog i kontinuiranog usklađivanja nastavnih programa i načina rada, kako bi se ispratile krupne i česte promene, što je, opet, prouzrokovalo nagli prorast pojave školskog neuspeha. Kao odgovor na ovaj trend, u zapadnoj literaturi (Smith, 1988; Mallory & Goldsmith, 1991, Werner, 1995) moguće je pronaći brojne programe koji se tiču prevencije, ali i skrining protokola za otkrivanje školskog neuspeha.

Iako, u otkrivanju pojave i uzroka školskog neuspeha, uvek treba insisitirati na objektivnosti metoda i tehnika, ne treba zaboraviti da školski neuspeh prvenstveno pogađa učenika. Zato je, veoma važno, pri kreiranju skrining protokola, kao i programa za prevenciju i tretman školskog neuspeha, ispitati u čemu učenici vide problem, kako oni definišu uzroke svog neuspeha i na koji način oni doživljavaju školski program i organizaciju škole.

METOD ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj ovog istraživanja je utvrditi postoje li razlike u doživljaju uzroka školskog neuspeha učenika sa posebnim potrebama, u odnosu na učenik tipičnog razvoja.

Istraživanjem je obuhvaćeno 80 učenika trećeg razreda, a sprovedeno je u dve osnovne škole: OŠ „Mladost“ Novi Beograd (40 učenika) i OŠ „Karadorđe“, Ostružnica (40 učenika). Od ovog broja, 26 učenika su identifikovani kao učenici sa posebnim potrebama. Najveći broj ovih učenika (23) pripada kategoriji učenika sa teškoćama u učenju, dok je troje identifikovano kao učenici sa ometenošću (senzomotorno oštećenje, motorički poremećaji). Distribucija učenika prema obliku posebne potrebe je sledeća: po 1 učenik sa ADHD, senzornim oštećenjem (kombinovano oštećenje vida i sluha), motoričkim poremećajem (cerebralna paraliza) i hroničnom bolesti (kardiovaskularno oboljenje); po 6 učenika sa disleksijom, odnosno disgrafijom; 3 učenika sa disfazijom; 5 učenika sa diskalkulijom i 2 učenika sa dispraksijom.

Pripadnost kategoriji dece sa posebnim potrebama utvrđena je uvidom u školsku i/ili medicinsku dokumentaciju učenika, uvidom u radne sveske učenika i aktivnosti na nastavi. Za učenike, za koje nije postojala medicinska ili neka druga dokumentacija, kojom bi potvrdili postojanje smetnje u učenju, sud o tome da li učenik pripada ovoj kategoriji donet je tek nakon iscrpne analize školskog rada učenika, opisa rada učenika od strane nastavnika i stručne službe i posmatranjem učenikovih aktivnosti na nastavi.

Statistička analiza pokazuje prisustvo visoko značajne statističke razlike u postignutom školskom uspehu učenika sa posebnim potrebama u odnosu na učenike tipičnog razvoja ($p=0.000$). Učenici sa posebnim potrebama, u najvećem broju (13 ili 50% u okviru grupe) postižu dobar uspeh, dok učenici tipičnog razvoja, u najvećem broju postižu odličan uspeh (39 ili 72.22% u okviru grupe). U grupi učenika sa posebnim potrebama zabeležen je i nedovoljan uspeh, dok to nije slučaj sa drugom ispitanom grupom učenika. Statističke analize pokazuju da, i unutar grupe dece sa posebnim potrebama, postoje visoko značajne statističke razlike u postignutom školskom uspehu ($p=0.000$). U okviru grupe dece sa posebnim potrebama, učenik sa hroničnom bolešću, učenik sa cerebralnom paralizom i učenik sa disfazijom, postigli su odličan uspeh, dok u ostalim kategorijama dece sa posebnim potrebama nema učenika sa takvim uspehom. Nedovoljan uspeh postigao je jedna učenik sa diskalkulijom i to je jedini učenik iz grupe učenika sa posebnim potrebama, koji je postigao takav uspeh.

Osnovna metoda prikupljanja podataka u ovom istraživanju jeste deskriptivna metoda. Za prikupljanje podataka korišćena je modifikovana verzija upitnika, autora Nikolić (1998), koji u uvodnom delu sadrži osnovne podatke o učeniku i 14 pitanja – tvrdnji, skaliranih u četiri nivoa, koja čine glavni deo upitnika, a odnose se na identifikaciju opštih uzroka za pojavu školskog neuspeha.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tabela 1 – Korelacija uzroka školskog neuspeha učenika sa i bez posebnih potreba

Subjektivni uzroci školskog neuspeha	Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Teškoća da se jasno izraziš	-,366	,097	-3,469	,001 ^c
Trema koju osećaš	-,267	,108	-2,447	,017 ^c
Nesigurnost u sebe	-,429	,102	-4,190	,000 ^c
Lični stil nastavnika				
Nestrpljivost i nervoza nastavnika	,016	,101	,138	,890 ^c
Priistrasnost nastavnika	-,334	,109	-3,133	,002 ^c
Nejasnoća nastavnikovih predavanja	-,343	,106	-3,228	,002 ^c
Organizacija nastave				
Nedostatak pomoći	-,540	,085	-5,669	,000 ^c
Nezanimljivost sadržaja većine predmeta	-,201	,109	-1,815	,073 ^c
Neprimerenost nastavnog sadržaja uzrastu i životnom iskustvu	-,039	,112	-,345	,731 ^c
Previše časova nastave	-,306	,110	-2,837	,006 ^c
U odeljenju sa mnogo učenika teško je doći do izražaja	-,058	,120	-,510	,611 ^c
Ostalo				
Nedisiplina u odeljenju	,027	,114	,236	,814 ^c
Problemi u porodici	-,411	,108	-3,982	,000 ^c
Nezadovoljstvo svojom školom	,066	,103	,581	,563 ^c

U Tabeli 1 prikazana je korelacija uzroka školskog neuspeha, onako kako ih učenici sa i bez posebnih potreba doživljavaju. Statističke analize, rađene ANOVA statističkom metodom, pokazuju da učenici sa posebnim potrebama, u nivou statistički visoko značajne razlike ($p=0,000$) u odnosu na učenike tipičnog razvoja, identifikuju nesigurnost u sebe, nedostatak pomoći i probleme u porodici, kao faktore, koji ih ometaju da postignu zadovoljavajući uspeh. Statističke analize pokazuju da, teškoća da učenici jasno izraze svoju ideju i formulišu odgovor ($p=0,001$), pristrasnost nastavnika ($p=0,002$), nejasnoća nastavnikovih predavanja, kao i previše časova nastave ($p=0,006$), dominiraju kao faktori doživljaja školskog neuspeha u grupi učenika sa posebnim potrebama. Unutar grupe učenika sa posebnim potrebama postoje statistički značajne razlike u pogledu identifikacije i doživljaja uzroka školskog neuspeha, a one su direktno povezane sa oblikom posebne potrebe učenika. Tako, posmatrano prema unutargrupnoj analizi, najveći broj učenika sa diskalkulijom, dispraksijom, disgrafijom, disfazijom, ADHD i senzornim oštećenjem, smatra da teškoća da se izraze uglavnom dovodi do pojave njihovog neuspeha na nastavi. Neodstatak pomoći kao faktor, koji uglavnom ili u potpunosti doprinosi pojavi školskog neuspeha, jedino ne ističu učenik sa hroničnom bolešću i učenik sa senzornim oštećenjem. Pristrasnost nastavnika, kao uzrok pojave školskog neuspeha dominantno ističu učenici sa disleksijom, diskalkulijom, disgrafijom i dispraksijom. Nesigurnost u sebe nije dominantno

prisutan kao uzrok pojave školskog neuspeha kod učenika sa senzornim oštećenjem i učenika sa kardiovaskularnom bolešću, dok polovina učenika sa disleksijom ima isto mišljenje. Problemi u porodici doprinose pojavi školskog neuspeha učenika, posmatrano prema unutargrupnoj analizi, najviše učeniku sa ADHD, učenicima sa disleksijom, diskalkulijom i disgrafijom. Nejasnoća nastavnikovih predavanja je uzrok školskog neuspeha za učenika sa cerebralnom paralizom, učenike sa diskalkulijom i sa disgrafijom. Ista je situacija i sa previše časova nastave.

DISKUSIJA

Brojne longitudinalne studije (Alexander et al., 1997; Barrington & Hendrick, 1989; Ensminger & Slusarick, 1996; Frymier, 1992; Kaufman et al., 1992; Kominski et al., 2001; Lloyd, 1998; and Rush & Vitale, 1994), izdvajaju nekoliko faktora, koji mogu dovesti do pojave lošeg postignuća u školi, među kojima su socioekonomski status, loše poznavanje jezika na kome se odvija nastava, pripadnost nacionalnim manjinama, prisustvo posebne potrebe, i dokaz o postojanju problema u ponašanju i ovadavanju veštinama. Barr i Parrett (1995) podelili su ove faktore u dve osnovne kategorije: one koji se odnose na samo dete, njegovu porodicu i društvo, i one, koji se odnose na školu.

Iako, prisustvo posebne potrebe, samo po sebi, predstavlja faktor rizika, osnovna namera nam je bila da ispitamo u kolikoj meri se opšti faktori rizika identifikuju kao oni koji ometaju postizanje školskog uspeha u grupi učenika sa i bez posebnih potreba.

Ovo istraživanje potvrdilo je stav Kominskog i sar. (2001) da, je kod dece koja imaju neku smetnju, veća verovatnoća da će iskusiti više faktora rizika od učenika bez smetnji. Oni ističu da, činjenica da je stepen izloženosti višestrukim faktorima, kod ove dece, toliko veliki, da predstavljaju veliku opasnost po kvalitet njihovog života.

Nije iznenađujući rezultat da učenici sa posebnim potrebama statistički značajno više osećaju nesigurnost u sebe i imaju teškoću da se jasno izraze, u odnosu na svoje vršnjake tipičnog razvoja. To su faktori, koji direktno proizilaze iz same posebne potrebe. Interesantan je podatak da u grupi učenika sa posebnim potrebama, koji izdvajaju teškoću da se izraze, dominantno učestvuju učenici sa diskalkulijom, dispraksijom i disgrafijom. Pored kompleksnosti smetnje u učenju (retko je da jedna smetnja ometa samo jedan segment učenikovih akademskih sposobnosti), ovo se može objasniti i nerealno postavljenim zahtevima škole u odnosu na postojanje potrebe u učenju. U prilog ovome govori i činjenica da, učenici sa posebnim potrebama, izdvajaju previše časova nastave i nedostatak pomoći, kao ključne faktore iz oblasti organizacije nastave, koji uzrokuju pojavu njihovog školskog neuspeha. Ovo, još jednom ističe, neophodnost restrukturiranja inkluzivne škole, a posebna pažnja se mora obratiti na organizaciju rada na času, kao i obezbeđenju stručne pomoći učenicima. Reitzelg (2003, prema Baditoli, 2005), je ispitao profesionalni razvoj i dao predlog reforme škole, naglašavajući da je veza između profesionalnog razvoja nastavnika i učeničkih postignuća, funkcija i kvalitet procesa razvoja i aktivnosti škole, ali i suština efikasnosti (tj. sadži veštine ili stavove na koje profesionalni razvoj pokušava da utiče). Činjenica da učenici sa posebnim potrebama ističu pristrasnost nastavnika i nejasnoću nastavnikovih izlaganja dodatno naglašava potrebu za adekvatnim profesionalnim razvojem nastavnog i nenastavnog osoblja, kako bi izašli u susret posebnim potrebama ovih učenika.

Važnost daljeg ispitivanja učešća opštih faktora u pojavi školskog neuspeha učenika sa posebnim potrebama ističu i rezultati istraživanja Kaufman i sar. (1992), koji su pronašli da učenici sa posebnim potrebama, u srednjoj školi, dvaipo puta više odustaju od školovanja u odnosu na njihove vršnjake. Učenici sa smetnjama u učenju tri puta više, a učenici sa emocionalnim problemima, čak šest puta više, odustaju od daljeg školovanja u srednjoj školi.

ZAKLJUČAK

Istraživanje, sprovedeno kao pilot studija, ukazuje na činjenicu da prilikom organizacije obrazovanja u inkluzivnim uslovima posebna pažnja mora se posvetiti adekvatnoj obuci nastavnika, obezbeđenju profesionalne pomoći učeniku i prilagođavanju broja časova aktivne nastave. Oblasti, koje su u ovom radu identifikovane kao mogući uzročnici školskog neuspeha i koje je neophodno redovno uključivati u planiranje rada sa učenicima sa posebnim potrebama, su: potreba za pružanjem pomoći pri učenju, pojašnjavanju nejasnoća, potreba za češćim odmorom, prilagođavanje sadržaja pojedinih predmeta sposobnostima učenika. Ovo su, istovremeno i oblasti u kojima defektolog, kao saradnik, nedosmisleno nalazi svoje oblasti kompetencije. Ovaj rad je, još jednom, potvrdio neophodnost uključivanja ovog stručnjaka u rad redovnih škola, kako bi se učenicima sa smetnjom u učenju pomoglo da prevaziđu uzroke svog neuspeha, kako opšte, tako i specifične.

Buduća istraživanja trebalo bi da ispitaju povezanost učeničkog doživljaja uzroka školskog neuspeha sa doživljajem roditelja, nastavnika i školske sredine, kako bi se izdvojili diskriminativni faktori, ali i da ispitaju stepen učešća prisustva posebne potrebe u pojavi školskog neuspeha u odnosu na ostale faktore rizika.

LITERATURA

1. Baditoi B. (2005). Students Placed At-Risk of School Failure In An Era of Educational Reform: Implications for Staff Development, Dissertation submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University, Blacksburg, VA, dostupno na <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-03282005-194752/unrestricted/Baditoi.pdf>, datum preuzimanja: 06.9.2011.
2. Barr, R.D. & Parrett, W.H. (1995). Hope at last for at-risk youth. Boston: Allyn and Bacon.
3. Barrington, B.L. & Hendricks, B. (1989). Differentiating characteristics of high school graduates, dropouts and nongraduates. *Journal of Educational Research*, 82(6), 309-319.
4. Byrd R.S. (2005). School Failure: Assessment, Intervention, and Prevention in Primary Pediatric Care. *Pediatrics in Review*, 26, 233-243.
5. Ensminger, M.E., & Slusarick, A. L. (1996). Paths to high school graduation or dropout: A longitudinal study of a first-grade cohort. *JSTOR: Sociology of Education*, 65(2), 95-113.
6. Frymier, J. (1992). Children who hurt, children who fail. *Phi Delta Kappan*, 23 (2), 257-259.
7. Kaufman, P., Bradbury, D., & Owings, J. (1992). National education longitudinal 1998 characteristics of at-risk students in NELS:88. U.S. Department of Education: Office Of Education Research and Improvement. NCE-92-042.
8. Kominski, R., Jamieson, & A. & Martinez, G. (June 2001). At-risk conditions of U.S. school age children. United States Bureau of the Census, Working paper series #52. Preuzeto sa <http://www.census.gov/population>
9. Lloyd, D.N. (1978). Prediction of school failure from third-grade data. *Educational Psychological Measurement*, 38, 1193-2000.
10. Mallory N.J. & Goldsmith N.A. (1991). The Head Start Experience. ERIC Digest. ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education Urbana IL.
11. Nikolić R. (1998). Kontinuitet uspeha učenika osnovne škole. Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet, Beograd.
12. Paul H.D. (1989). School Failure. *Pediatrics in Review*, 10, 301-312.
13. Rush, S. & Vitale, P.A. (1994). Analysis for determining factors that place elementary students at risk. *The Journal of Educational Research*, 87(6), 325-333.
14. Smith B.J. (1988). Does Early Intervention Help? ERIC Clearinghouse on Handicapped and Gifted Children Reston VA.
15. Werner E.E. (1995). Resilience in development. *Current direction in Psychological Science*, 4, 81-85.

PUPILS WITH SPECIAL NEEDS AND IDENTIFICATION OF SCHOOL FAILURE – FROM THE PUPILS’ POINT OF VIEW

Danijela Ilić-Stošović, Snežana Nikolić
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Marina Milivojević
Kindergarten „Boško Buha“, developmental group, Belgrade

The aim of this research is to establish are there differences in understanding causes of school failure between children with and without special needs.

The study included 80 third grade students and was conducted in two elementary schools: „Mladost“ Novi Beograd (40 student) and „Karadorđe“, Ostružnica (40 students). Twentysix students were identified as students with special needs. The greatest number of students with special needs (23) were children with learning disabilities, and 3 students were with other disabilities such as cerebral palsy, chronic illness and sensor impairment.

After data collection is a questionnaire used in the introductory part contains basic information about the student and the 14 questions - statements, scaled in four levels what form the major part of the questionnaire, relating to the identification of common causes for the causes of school failure.

Statistical analysis, done using ANOVA statistics, show that students with special needs (the level of statistically significant differences $p = 0.000$) compared to students with typical development identify uncertainty in themselves, the lack of support and problems in the family, as factors that hinder them to achieve satisfactory success. Statistical analysis show that difficulties that students articulate their ideas and formulate a response ($p = 0.001$), teacher bias ($p = 0.002$), the teacher lectures confusion, and too many hours of instruction ($p = 0.006$), as a dominant factor in the experience of school failure, in a group of students with special needs. Within the group of students with special needs are no statistically significant differences in terms of identification and causes of school failure, experiences, and they are directly associated with the form of special needs students.

The research, conducted as a pilot study, points to two important facts: situation assessment for students with special needs, because of the way place in our practice, further limiting the ability of students to demonstrate the level of success achieved, and, in organization in terms of inclusive education, special attention must be given adequate training teachers, providing professional support and student adjustment to the number of active teaching.

Key word: school failure, students with special needs.